

KÖZÖS DOLGAINK

- **Glatz Ferenc:** Kitelepítések, kollektív felelőségek 3
- **Szarka László:** Edvard Beneš elnöki dekrétumairól 5
- **Gyarmati György:** Jelenkori népvándorlás Közép-Kelet-Európában 10
- **Kugler József:** Szlovákok áttelepítése Magyarországról 12

JELENIDŐBEN

- A rendszerváltás kutatása (G.) 15
- **Bíró Zoltán:** Itthon érlelt rendszerváltás 16
- **Nyers Rezső:** A hidegháború alkonya 17

KALÁSZATOK

- **Róna-Tas András:** Történelem és politika a középkori Kínában 20

HÍREK

Atlantisz • Perzsa építmény Görögországban • Mesés Eldorádó • Nemzetközi tanácskozás a Történeti Hivatalban • A Sándor-palota (Farkas Ildikó) 22

TISZTELT SZERKESZTŐSÉG!

- A Habsburgokról 24

FIGYELŐ

- **Péter Katalin:** A Vizsolyi Biblia 25
- **Nagy Béla-Farkas Ildikó:** Az elhallgatott tragédia 26
- **Sipos Péter:** Újszász István, a titokzatos tábornok 28
- **Glatz Ferenc:** Széchenyi és művének értelmezése 30
- **Fónagy Zoltán:** Széchenyi István 31
- **Csorba László:** Széchenyi halála 34

Borítón: Széchenyi jellegzetes angol köznapi ruhában. Sterio Kálmán litográfiája, 1857

História

Szerkesztő: Glatz Ferenc

A szerkesztőség tagjai: **Kertész István, Sipos Péter, Szász Zoltán, Tóth István György, Zsoldos Attila**

Olvasószerkesztő: Burucs Kornélia
Szerkesztőségi titkárság: Kocsis Gabriella, Farkas Ildikó

Munkatársak:

Demeter Zsuzsanna, Stemplerné Balog Ilona (kép); Horváth Imre (számítógépes tördelés); Nagy Béla (térképek)

Felelős kiadó: História Alapítvány
 Elnök: *Niederhauser Emil*
 Szerkesztőség: 1014 Bp., Úri u. 53. T.: 356 0457, 214 1780
 Levélcím: Pf. 9. Bp., 1250
 www.historia.hu

A História Alapítvány bankszámlaszáma:
 11701004-20125394 OTP Bp. I. ker. Alagút u. 3.
 Devizaszámlaszámok: Budapest Bank Rt.
 1051 Bp., Hercegprímás u. 5.
 USD 401-15194129120; DM 407-15194129120;
 ATS 419-15194129120

Szedés: MTA TTI Kiadványcsoport

Felelős vezető: *Kovács Éva*
 Nyomás: MESTERPRINT Kft.,
 Bp., Vak Bottyán u. 30-32/B
 Felelős vezető: *Losonczy György*

Terjeszti: LAPKER Rt. és alternatív terjesztők.
 Előfizethető bármely hírlapkézbesítő postahivatalnál és a Hírlap-előfizetési és Elektronikus Posta Igazgatóságnál (HELP) Bp. Orczy tér 1-3., közvetlenül vagy postautalványon. Tel.: 303 3441
 Reklamáció: (06 80) 444 444
 Külföldre előfizethető: Hess András Kereskedelmi Kft.
 Postacím: H-1406 Bp. P. O. Box 53.
 Tel./fax: (36-1) 350-8566
 Megjelenik évente tízszer. Előfizetési díj: 1 évre 1800 Ft.
 HU ISSN 01392409. Index: 25384

Kitelepítések, kollektív felelőségek

A második világháború végén mintegy 10 millió embert kényszerítettek Közép-Kelet-Európában hazájának elhagyására. Erőszakkal kitelepítették őket „abba az országba, ahol többséget képeztek”. Az indok: az etnikai kisebbségek állandó, „zavart keltő” tényezők az állami életben. Közép-Kelet-Európában ilyen tényezőnek minősítették a kisebbségben élő németiséget Lengyelországban, Csehszlovákiában, Magyarországon, Jugoszláviában és ilyenek a térségben 1920 után kisebbségbe került magyarságot. Őket mint a világháború kirobbanásának egyik okát jelölték meg. A cél: etnikailag homogén nemzetállamokat hozni létre a térségben. (Ezért került sor, a németeken kívül, a magyarországi szlovákok kitelepítésére, „lakosságcsere” keretében.) Az elvi alap mind ezekhez: a kollektív felelősség. Aki magát német vagy magyar nemzetiségűnek nevezte, azt, mint a háború előidézéséért együttesen felelős elemet, nemkívánatos személynek nyilvánították.

Már a kitelepítés megindulásának első hónapjaiban látszott, hogy ezek az akciók nem érik el céljukat: a közép-kelet-európai térség államainak sok etnikumú mivoltát nem tudják felszámolni. És az első hónapok után látszott az akciók embertelensége: évszázadok óta honos családokat, falvakat raktak vagonokba vagy kényszerítettek gyalogútra hirtelen összekapkodott, legszükségesebb holmijukkal. Am már az első hónapok után világossá lett: a kollektív felelősség elve alkalmazhatatlan és emberileg igazságtalan. Alkalmazhatatlan, mert nem minden német származású személy volt a fasiszta német állammal szimpatizáló szervezetek tagja, sőt éppen a harcosan antifasiszta szociáldemokrata szervezetekben játszott vezető szerepet a német származású szakmunkás réteg. Emberileg igazságtalan volt, mert egyéneket tett származás alapján felelőssé egy másik állam politikai vezetésének bűneiért. (Ugyanez vonatkozott a trianoni határokon túl élő magyarságra.)

1949 után meg is szűnt a kitelepítés, az etnikai kollektív felelősség örülete. (Noha a szociális és vallási kollektív megkülönböztetés a proletárdiktatúrában Közép-Kelet-

Szlovákiából áttelepített magyarok. Dunacsúny, 1946. november (História, 1998/2.)

Európában ekkor kezdődött.) Mégis a kitelepítések kudarcáról, a „rossz bosszú”-ról hallgatott, és máig igyekszik hallgatni Európa. Amíg éltek és élnek a kitelepítettek érintettjei, addig a kérdéskör emlegetését „konfliktusforrás”-nak tekintik a politikai vezetők. Nem beszélve az esetleges kárpótlások ma már megoldhatatlannak látszó jogi-anyagi konfliktuskeltő voltáról.

A magyar történetírás az elsők közé tartozott, amely szembenézett e történeti-politikai konfliktussal. A *História* (és a hozzánk közel állók, mint volt professzorunk, Balogh Sándor) az 1980-as évek elejétől számtalan tanulmányban tárgyalta mind a német, mind a magyar (és a szlovák) kényszerkitelepítések témáját. Megfogalmaztuk: a kitelepítés embertelen és emberiség elleni bűntett; a kollektív felelősség elve nem egyeztethető össze az európai emberi jogi normákkal; a német és magyar kisebbségek térségbeli szerepére ütött bélyeget fel kell törni; az Európai Unió kiterjesztési folyamata nem lehet eredményes addig, amíg az etnikai konfliktusokat korszerű kisebbségpolitikával nem oldják fel.

Az európai történetírás lassan-lassan kimozdul a háború során kelt németellenes gondolati keretből. De a politika termeiben az asztal alá söpörték e fél évszázados konfliktust. Ellentét van a történészek és a politikusok magatartása között. Ez azt is jelenti, hogy a politikai összecsapásokban rendre megjelenik a „német kérdés” vagy a „magyar kérdés” mint megoldatlan történeti vagy aktuális kisebbségi kérdés. És a politikusok természetesen minden olyan kérdéskört szívesen tűznek napirendre, amely emlegetésével szavazatokat lehet nyerni.

Igy történt legutóbb is: a német politikai választások egyik „mellékhadszínterén” felemlegették a máig – akár csak szóban is – lezáratlan szudétanémet kérdést. Azt, hogy 1945 után 3 millió németet kényszerítettek Csehország elhagyására, ősi szálláshelyük, házaik feladására

Bármit mondanak is a politikusok egyik vagy másik oldalon, a társadalomnak tudomásul kell vennie: feloldatlan, lefojtott ellentétek meglepetésszerűen törhetnek a felszínre. S a hibásak nem az egyszerű emberek, most már nem is a történészek, hanem azok a politikusok, akik azokban a bizonyos termekben élnek, ahol a társadalmi konfliktusokat a szőnyegek alá söprik. **GLATZ FERENC**

„Kollektív felelősség”, „társadalmi öngyilkosság”

„A lengyel, a csehszlovák, a román, a jugoszláv, sőt nemrég még a magyar tanművekben is német kolonizációról olvashattunk. Mi 1987-ben azt próbáltuk bizonygatni: amikor a 12., 14. században, majd a 18. században s azt követően a kiegyezés, 1867 után németek, morvák, csehek, zsidók jöttek e térségbe, akkor ők nem valamiféle nemzeti birodalmi elv kiteljesítőjeként jelentek itt meg, hanem szorgalmas munkavállalók voltak, törték a bozótot, szárították a mocsarokat, hajtották a gépeket, vagy épp a kereskedelembe vettek részt, és működtették az állami és az ipari szervezetet, infrastruktúrát.[...]

Állítottuk: a magyar állam mindig is mindazon etnikumoknak, mindazon felekezeti és egyéb közösségeknek és mindazon egyéneknek a műve és terméke volt, akik ebben az államban, ezen az államterületen értéket hoztak létre. Azt mondtuk, ugyanígy a mai román állam mindazon polgároknak a műve, akik ott paraszti, ipari, értelmiségi, szellemi tevékenységet folytattak: románok, magyarok, szászok, törökök, bolgárok és más etnikumok közösségéé.[...]

Ma, amikor keressük „lemaradásunk” és „elmaradásunk” okait a közép-európai térségben, akkor gondoljunk csak a kollektív felelősségre vonások sorozatára.

Kiírtottak hatmillió zsidót 1944-ben, a helyi magán- és köztisztviselői középosztályok legdinamikusabb elemeit, 1945 után kiűzték a térség államaiból tizenöt millió németet, az etnikai kollektív felelősség szellemében, paraszti, ipari, tiszt-

viselői munkaerőket, elpusztult a különböző háborús cselekmények során – csak Magyarországról beszélve – egymillió, élete derekán lévő polgári személy. Utána 1948 és 1955 között a proletárdiktatúra szellemében a szociális felelősség alapján félreállították, megalázták a nemzeti középosztályokat, akiknek a közigazgatás működtetésében a Keleti-tengertől az Adriáig évszázados gyakorlatuk volt, majd utána félretolták a parasztság legdinamikusabb elemét, mondván, hogy ők kulákok. És ugyanígy szorították a szakmai és politikai közélet peremére a munkásréteg legerősebb, szakmailag legjobban szervezett részét, a szakmunkásréteget, mondván, hogy ők munkásarisztokraták, munkásáruelők s megkapták a szociáldemokratizmus akkor negatívnak számító politikai bélyegét. Társadalmi öngyilkosság-sorozat a kollektív felelősségek érvényesítésével!

Amikor ma keressük lemaradottságunk okait, azokat az okokat keressük, hogy miért nem tud a közép-európai régió gazdaságban, politikai gondolkodásban versenyképes lenni a világpiacon. Amikor irigykedve nézzük a világ dinamikus előretörő kultúráit, a kis tigrisektől a middle west-ig, akkor azt kell mondanom: ne csak az ipari fejlődésben, technikai és gazdasági eredőkben keressék helyben topogásunk magyarázatát, hanem az elmúlt hét évtized ezen társadalmi öngyilkosság-sorozatában is. Ez az, amely megbénította és megbénítja ma is a közép-európai társadalmakat.

(Megjelent: *História*, 1997/2.)

Új lakó költözött a kitelepített svábok helyére, 1946. február (*História*, 1995/8.)

